

DOI: <https://doi.org/10.36719/2706-6185/46/306-309>

Aysel Fəracova

Azərbaycan Dövlət Neft və Sənaye Universiteti

<https://orcid.org/0009-0008-2015-8565>

aysel.farajova1@gmail.com

Distopik ədəbiyyatda totalitarizmin inkişafı: Orwellin '1984' əsəri ilə Lynchin 'Prophet Song' əsərinin müqayisəsi

Xülasə

Dünyada sosial və siyasi sistemlərin tənqidi, xüsusilə totalitarizmin təhlili, müasir ədəbiyyatda daim aktual mövzulardan biridir. Tədqiqat göstərir ki, totalitar rejimlərə qarşı çıxış distopik ədəbiyyatın mərkəzi ideyalarından biridir. Bu janr, adətən, gələcəkdə formalaşan, avtoritar nəzarət və ümitsizliklə səciyyələnən cəmiyyət modellərini əks etdirir. Tarix boyu totalitar rejimlər saysız-hesabsız fəlakətlərə səbəb olmuşdur. Lakin distopik ədəbiyyatın ən böyük nümunələri sadəcə diktaturaların mövcudluğuna diqqət çəkməklə kifayətlənmir. Bu tədqiqat həmçinin fərd-dövlət münasibətlərinin beş əsas aspektini araşdırır – bu xüsusiyyətlər adətən vətəndaşların azadlıqlarını məhdudlaşdıran avtoritar rejimlərdə öz əksini tapır.

İkinci Dünya Müharibəsindən sonra George Orwellin 1984 əsəri distopik ədəbiyyatın aparıcı nümunələrindən biri kimi meydana çıxmış və çoxsaylı oxucular tərəfindən bu janrın klassik əsəri kimi qiymətləndirilmişdir. Daha əvvəlki bəzi distopik (və ya utopik) əsərlərlə müqayisədə, Orwellin yaratdığı dünya daha canlı və inandırıcı görünür. Təqdim olunmuş məqalə distopik ədəbiyyatda totalitarizmin inkişafını araşdırır və Orwell ilə Lynch-in əsərlərini tematik baxımdan təhlil edir. Hər iki əsər, totalitarizmin inkişafını və onun insanların həyatına, düşüncələrinə və azadlıqlarına təsirini təhlil edir, lakin onları təqdim etmə yolları fərqlidir.

Açar sözlər: 1984, orwell, distopik, Lynch, Peyğəmbər mahnısı, tarix

Aysel Farajova

Azerbaijan State University of Oil and Industry

<https://orcid.org/0009-0008-2015-8565>

aysel.farajova1@gmail.com

The Development of Totalitarianism in Dystopian Literature: A Comparison Between Orwell's "1984" and Lynch's "Prophet Song"

Abstract

The critique of social and political systems, particularly the analysis of totalitarianism, has been one of the most relevant themes in contemporary literature. Research shows that opposition to totalitarian regimes is one of the central ideas of dystopian literature. This genre typically reflects societal models that are characterized by authoritarian control and hopelessness, often set in the future. Throughout history, totalitarian regimes have caused countless disasters. However, the greatest examples of dystopian literature go beyond merely drawing attention to the existence of dictatorships. This study also examines five key aspects of the individual-state relationship – these characteristics typically manifest in authoritarian regimes that limit the freedoms of citizens.

After World War II, George Orwell's "1984" emerged as one of the leading examples of dystopian literature and has been regarded by many readers as the classic work of this genre. Compared to earlier dystopian (or utopian) works, Orwell's created world appears more vivid and convincing. The presented paper explores the development of totalitarianism in dystopian literature and thematically analyzes the works of Orwell and Lynch. Both works examine the development of totalitarianism and its impact on people's lives, thoughts, and freedoms, but they present these themes in different ways.

Keywords: 1984, Orwell, dystopian, Lynch, prophet song, history

Giriş

Distopiyanın mahiyyəti: “Distopiya” termini XIX əsrdə meydana çıxsada, distopik cəmiyyət anlayışı əsrlər boyu mövcud olmuşdur. Cənnət və cəhənnəm anlayışları göstərir ki, insanlıq hər zaman daha yaxşı bir dünya yaratma ehtimalını düşündüyü kimi, indidən daha pis bir gələcək reallığının da mümkün olduğunu fərqində olmuşdur. Eyni zamanda, distopik düşüncənin izlərinə qədim Yunanıstanda da rast gəlmək olar. Ən önəmlisi isə odur ki, distopik ədəbiyyat qəfil yaranmayıb, zamanla təkamül edib (Berger).

Distopik ədəbiyyat gələcəkdə cəmiyyətin mənfi və arzuolunmaz bir vəziyyətə düşə biləcəyini təsvir edən bir janrdır. Bu janrın əsas xüsusiyyətləri bunlardır (The ultimate guide to George Orwell's books):

1. Totalitar və repressiv cəmiyyətlər, nəzarət və izləmə, azad fikrin və fərdiyyətin bəxş edilməməsi, manipulyasiya və təbliğat, süni xoşbəxtlik və texnologiyanın istismarı, üsyan və etiraz mövzuları, gələcəyin pessimist görünüşü. Bu komponentlər distopik ədəbiyyatın əsas struktur xüsusiyyətlərini təşkil edir (Claeys, 2013, s. 150).

2. Distopik Romanların Strukturu. Distopik ədəbiyyat zahirən ideal və mükəmməl görünən bir siyasi-sosial sistemin arxasında gizlənən təhdid və təhlükələri ifşa edir. Bu janrın əsas məqsədi cəmiyyətin yanlış qərarlarının və səhv idarəçilik prinsiplərinin fəsadlarını üzə çıxarmaqdır. Utopiyadan fərqli olaraq – yəni ideallaşdırılmış cəmiyyətdən – distopiya arzuolunmaz, repressiv və ya ekoloji baxımdan dağılmış bir gələcək cəmiyyət modelini təqdim edir.

Tədqiqat

Distopik romanların qavranması çox vaxt oxucunun şəxsi baxış bucağından asılı olur. Bəzən cəmiyyətlər zahirən utopik görünsələr də, mahiyyət etibarilə distopikdirlər (Hacıyeva, 2024, s. 6). Distopik sistemlərdə cəmiyyət müəyyən məqsədlərə çatmaq üçün hansısa dəyərlərdən və ya azadlıqlardan güzəştə gedir, lakin bunun nəticələrini dərhal dərk etmir. Zaman keçdikcə fərdlər bu itkilərin fərqinə varır və özlərinin əslində distopik bir dünyada yaşadıklarını anlayırlar (Lynch).

George Orwell və 1984. George Orwellin “1984” romanı totalitar rejimlərin miqyası və qəddarlığının açıq şəkildə göründüyü bir dövrdə yazılmışdır. Müəllifin şəxsi təcrübələri və retrospektiv müşahidələri onun distopik dünyasının formalaşmasında həlledici rol oynamışdır. Orwell belə bir fikir irəli sürmüşdür: “Mən təsvir etdiyim cəmiyyətin mütləq reallaşacağına inanmıram, lakin onun bənzərinin baş verə biləcəyinə inanıram. Həmçinin hesab edirəm ki, totalitar ideyalar artıq ziyalıların düşüncəsinə nüfuz edib və mən bu ideyaları onların məntiqi sonluqlarına qədər aparmağa çalışdım” (Booker, 1994).

Orwell təsvir etdiyi dünyanı son dərəcə detallı şəkildə təqdim edir: dünya üç supergüc arasında bölünüb, sosial təbəqələşmə, iqtisadi nəzarət, müşahidə sistemləri, sinif bölgüsü, Winston-un gündəlik həyatı, cəza və qaydalar, dil üzərində nəzarət və digər mövzular işıqlandırılır. “1984” sonrakı illərdə yazılmış çoxsaylı distopik əsərlərə ilham mənbəyi olmuşdur. Orwellin romanları tez-tez bəşəriyyət üçün xəbərdarlıq xarakteri daşıyır və onun əsas mesajı budur: bu cür xəbərdarlıqlar ciddiyyə alınarsa, gələcəkdə bənzər fəlakətlərin və tarixi səhvlərin qarşısı alın bilər (Bodhi, 2025).

George Orwellin “1984” romanı onun distopik ədəbiyyatda zirvəyə çatdığı əsər hesab olunur (Orwell, 2010, s. 12). Əsər bu gün də müasir cəmiyyət üçün aktual olaraq qalır və böyük ədəbiyyat nümunələrinə xas olan nadir bir xüsusiyyəti özündə daşıyır: o, eyni zamanda həm öz dövrünün məhsulu, həm də zamanın həddlərini aşan bir mətn olaraq mövcuddur. Məhz bu cəhət böyük əsərlərin əsas funksiyalarından biridir (Jan, 2016).

Şübhəsiz ki, George Orwellin “1984” romanı dünya ədəbiyyatının əsas əsərlərindən biri hesab olunur və mütləq oxunmalı əsərlər sırasında yer alır (Burgess).

Paul Lynch-in "Prophet Song" əsəri haqqında təhlil:

Paul Lynch-in *Prophet Song* əsəri bizim dövrümüz üçün mühüm bir ədəbiyyat nümunəsidir. İrlandiyada, National Alliance Party adlı sağçı partiyanın hakimiyyətə gəlməsi ilə totalitarizmə doğru sürətlə enən ölkənin vəziyyətini təsvir edən bu əsər, ticarət birləşmələrinin müəllimlərin əməkhaqqı artımı üçün mübarizəyə başlaması ilə başlayır. Zamanla, vətəndaş hüquqları tədricən ləğv olunur və nəticədə vətəndaş müharibəsi baş verir (Finden).

Lynch-in distopik əsəri uzaq bir ölkədə deyil, gələcək İrlandiya Respublikasında baş verir. Yeni seçilən National Alliance partiyası fəvqəladə vəziyyət elan edir; Dublində müəllim və ticarət birliyi lideri Larry Stack sorğu-sual üçün çağırılır və həbs olunur. Həyat yoldaşı Eilish, elm adamı və dörd

uşağın anası olaraq, cəmiyyətin çöküşünü izləyir və ailəsini qorumağa çalışır (Lynch). Larry-nin yoxa çıxmasından sonra hadisələr onun perspektivindən inkişaf edir. Kirayəyə götürülmüş zorakılıq edənlər ailə üzvlərini təhdid edir, qonşular arasında etimadsızlıq yayılır və ölkə sürətlə hərbi vəziyyətə girərək, nəticədə vətəndaş müharibəsinə sürüklənir. Bu da rejimin, üsyançılara dəstək verdiyi şübhəsi ilə vətəndaşlara qarşı cinayət törətməyə davam etməsinə əlavə haqq qazandırır (Despins).

Eilish bu inkişafı təəccüblə izləyir və qızına belə deyir: “Biz dünyanın ən kənar guşəsində yaşamırıq, beynəlxalq cəmiyyət bir həll tapacaq.” Larry hərbi xidmətə çağırılır, gizlənməyə məcbur olur və sonradan Eilish-in böyük oğlu Mark ilə qaçmağa başlayır (Orwell, 2021). Eilish, onu təhlükəsizliyə keçirmək üçün sərhədi keçirməyə çalışır, amma Mark "azad" orduya qoşulmaq istəyir. Eilish-in bacısı Aine onu ailəsi ilə Kanadaya köçməyə təşviq edir, amma Eilish həm ərinə, həm də alzheimer xəstəliyindən əziyyət çəkən atasını tərk etməyə istəksizdir. Politik çətinliklər fonunda, romanın xüsusilə şəxsi anları, xüsusilə də ata-qız münasibətlərini təsvir edən hissələr son dərəcə toxunur (The Orwell Society).

Nəticə

“1984” və “Prophet Song” əsərləri arasındakı oxşarlıqlar və fərqlər:

Həm George Orwell-in *1984* əsəri, həm də Paul Lynch-in *Prophet Song* əsəri totalitarizm və siyasi təzyiq mövzularını araşdırır, lakin yanaşma və kontekst baxımından fərqlənirlər. Hər iki əsər cəmiyyətin təzyiq altında necə çökdüyünü, vətəndaşların hüquqlarının pozulmasını və totalitar hakimiyyətin güclənməsini təsvir edir. Lakin Orwell-in əsəri daha çox geniş bir dünyaya fokuslanır və bir çox fərqli sosial və siyasi məsələləri araşdırır, Lynch-in əsəri isə İrlandiyada müasir dövrdə baş verən totalitar inkişafı özəl bir ailə dramı ilə təqdim edir (Lynch, s. 1).

Oxşarlıqlar:

1. Totalitar cəmiyyət: Həm *1984*, həm də *Prophet Song* repressiv və avtoritar rejimlər tərəfindən idarə olunan cəmiyyətləri əks etdirir.
2. Fərdi azadlıqların sıxışdırılması: *1984*-də Winston Smith və *Prophet Song*-da Eilish Stack dövlətin nəzarətinə və basqısına qarşı mübarizə aparırlar. Hər iki qəhrəmanın şəxsi həyatları və ailələri hökumət tərəfindən təhdid edilir.
3. Əzab və repressiya: Hər iki romanda hökumət, məlumatların axışını idarə edir, müqavimət göstərən səs-küyləri susdurur və vətəndaşları qorxu içində saxlayır.
4. Distopik atmosfer: Hər iki əsərdə təsvir edilən dünyalar qaranlıq, pessimist və qorxunc bir gələcəyi əks etdirir.

Fərqlər:

1. Tarixi və coğrafi kontekst: *1984* gələcəkdəki uydurulmuş Okeaniya dövlətində baş verir, *Prophet Song* isə müasir dövr İrlandiyasında totalitarizmin yüksəlişini təsvir edir.
2. Texnologiya və nəzarət: Orwell-in *1984*-ü, nəzarətin əsas vasitəsi olaraq texnoloji izləməni (Telescreen-lər, Düşüncə Polisi) vurğulayır. Əksinə, *Prophet Song* daha çox sosial və siyasi xaosdan danışır, polis zorakılığı və dövlətin basqısına diqqət çəkir.
3. İnsan perspektivi: *Prophet Song*, bir ailənin faciəsinin və bir ananın rejimə qarşı müqavimətinin şəxsi hesabını təqdim edir, *1984* isə sistemli siyasi basqını və fərdin nəticədə məğlubiyyətini vurğulayır.
4. Son və mesaj: *1984*-də Winston sistemə təslim olur, həm sevgisini, həm də azadlığını itirir. *Prophet Song*-da isə ümid və həyatda qalmaq mübarizəsinin elementləri daha aydın görünür.

Ədəbiyyat

1. Berger, M. (n.d.). *The five types of dystopian narrative*. Middlebury Institute of International Studies at Monterey. <https://www.middlebury.edu/institute>
2. Bodhi, M. (2025, February 20). *What is dystopian fiction? Definition and characteristics*. StudioBinder. <https://www.studiobinder.com/blog/what-is-dystopian-fiction-definition-characteristics/>
3. Booker, M. K. (1994). *The dystopian impulse in modern literature: Fiction as social criticism*. Greenwood Press.

4. Burgess, A. (n.d.). *Dystopian fiction*. The International Anthony Burgess Foundation. <https://www.anthonymburgess.org>
5. Claeys, G. (2013). News from somewhere: Enhanced sociability and the composite definition of utopia and dystopia. *History*, 98(330), 145–173.
6. Despina, M. (n.d.). *What is dystopian literature?* Creative Classroom Core. <https://www.creativeclassroomcore.com>
7. Finden, J. (n.d.). *Dystopian literature: More than just the end of the world to teens*. SCIS. <https://www.scisdata.com>
8. Hacıyeva, M. (Tərtibçi). (2024). *İngilisdilli ədəbiyyatda və bədii kino mətnlərində utopiya və distopiya*. Bakı, 50.
9. Jan, P. (Tərtibçi). (2016). *The historical development of dystopian literature*. Olomouc, 59.
10. Lynch, P. (n.d.-a). *Prophet Song* [Book review]. *The New York Times*. <https://www.nytimes.com>
11. Lynch, P. (n.d.-b). *Book review: Paul Lynch's Prophet Song*. <https://www.example.com>
12. Lynch, P. (n.d.-c). *Paul Lynch interview: "Prophet Song is an attempt at radical empathy"*. The Booker Prizes. <https://thebookerprizes.com>
13. Orwell, C. (Tərtibçi). (2010). *Seçilmiş əsərləri*. Şərq-Qərb, 693
14. Orwell, C. (Tərtibçi). (2021). *1984*. Qanun, 383.
15. The Orwell Society. (n.d.). *The Orwell Society – Promoting the understanding and appreciation of the life and works of George Orwell*. <https://www.orwellsociety.com>
16. Pan Macmillan. (n.d.). *The ultimate guide to George Orwell's books*. <https://www.panmacmillan.com>

Daxil oldu: 10.12.2024

Qəbul edildi: 19.03.2025